

Sirenlerin Çağrısı: Dikkat Nasıl Dünyanın En Tehlikedeki Kaynağı Hâline Geldi

The Sirens' Call: How Attention Became the World's Most Endangered Resource

Beril ÖZER

Kitap İncelemesi Research Book Review

Penguin Press 2025 yılında Chris Hayes'in "The Sirens' Call: How Attention Became the World's Most Endangered Resource" adlı kitabını yayımladı. Eserin adını "Sirenlerin Çağrısı: Dikkat Nasıl Dünyanın En Tehlikedeki Kaynağı Hâline Geldi" şeklinde Türkçeye çevirmek mümkündür. Eser sekiz bölümden ve 336 sayfadan oluşmaktadır. Eserin Türkçe baskısı bulunmamaktadır.

Chris Hayes, 1979 doğumlu Amerikalı bir politik yorumcu, televizyon haber sunucusu ve yazardır. Medya çalışmaları, siyaset bilimi ve sosyoloji alanlarında önemli katkılarda bulunmuştur. Çalışma alanları; Amerikan siyaseti ve meritokrasi eleştirisi, toplumsal adalet ve hukuk, medya ve demokrasi, siyasi kutuplaşmadır.

"Sirenlerin Çağrısı" başlıklı birinci bölümde yazar, dikkat ekonomisini anlamak için Odysseus ve Sirenler mitini kullanır. Odysseus, mürettebatının kulaklarını balmumuyla tıkayıp kendisini gemiye bağlatarak Sirenlerin büyüleyici şarkısına karşı önlem alır. Hayes, bu sahneyi günümüz dikkat ekonomisiyle ilişkilendirir: Teknolojik araçlar ve medya platformları, insanların dikkatini bilinçli şekilde ele geçirerek kapitalist sistemin bir parçası haline getirir. William James'in "Deneyimimiz, neye dikkat ettiğimizdir" sözü, dikkatin bireyin yaşam deneyimini belirlediğini vurgular. Ancak günümüzde bireyin dikkati büyük ölçüde kendi kontrolünde değildir. Sosyal medya, bildirimler ve akıllı telefonlar dikkat sürelerini manipüle eder, bireyleri bilinçsizce içerik tüketmeye yönlendirir. Hayes, bu durumu J.R.R. Tolkien'in Gollum karakterinin yüzüğe bağımlılığına benzetir: Dikkatimiz, sürekli olarak cihazlara çekilmektedir. Geçmişte de teknolojik dönüşümlere yönelik benzer kaygılar vardı. Platon yazının hafızayı zayıflatacağını, televizyonun insanları aptallaştıracığını savunmuştu. Ancak dikkat ekonomisinin farkı, bireyin dikkatini doğrudan bir meta haline getirmesidir. Hayes, modern insanın zihinsel özgürlüğünü koruyabilmesi için dikkatini bilinçli şekilde yönetmesi gerektiğini savunur. Hayes'in Odysseus metaforu, dikkat ekonomisinin doğasını açıklamak için etkili bir araçtır. Teknolojinin insan psikolojisi üzerindeki etkilerini tarihsel bağlamda ele alması, analizin derinliğini artırmaktadır. Bölüm, teknolojik bağımlılığın bireysel kontrol eksikliğinden mi yoksa kurumsal manipülasyondan mı kaynaklandığını netleştirmez. Ayrıca, çözüm önerileri konusunda yüzeysel kalmaktadır.

"Slot Makinesi ve Sam Amca" başlıklı ikinci bölümde yazar dikkatin evrimsel kökenlerini ve günümüzde nasıl bir ekonomik meta haline geldiğini inceler.

İnsan beyni, bilgi akışını yönetebilmek için dikkat mekanizmasını geliştirmiştir. Hayatta kalma mücadelesinde tehditleri tespit etmek, avlanmak ve sosyal ilişkileri düzenlemek için dikkat kritik bir beceri olmuştur. Ancak modern dünyada, dikkat artık bireyin doğal olarak yönettiği bir süreç olmaktan çıkmış, sosyal medya ve dijital platformlar tarafından sömürülen kıt bir kaynak hâline gelmiştir. Hayes, dikkatin gönüllü, zorunlu ve sosyal olmak üzere üç temel türünü ele alır. Gönüllü dikkat, bilinçli odaklanmayı ifade ederken, zorunlu dikkat, ani dış uyaranlara tepki vermemizi sağlar. Sosyal dikkat ise, başkalarının ilgisini çekme ve gözlemlenme ihtiyacımızla ilgilidir. Özellikle sosyal medya, sosyal dikkati manipüle ederek kullanıcıları sürekli içerik üretmeye teşvik eder. Dikkat, modern ekonominin en değerli kaynağı haline gelmiştir. Google, Facebook ve Amazon gibi şirketler, dikkat süremizi mümkün olduğunca uzatmak için bilinçli stratejiler geliştirir. Herbert Simon'un dikkat ekonomisi kavramı ve Görünmez Goril deneyi gibi örnekler, dikkatin nasıl yönetildiğini somutlaştırır. Bu bölüm, dikkatin yalnızca bireysel bir yeti değil, aynı zamanda ekonomik ve politik bir araç olduğunu vurguluyor. Ancak bireylerin dikkatlerini nasıl koruyabileceğine dair çözüm önerileri eksik kalıyor. Daha fazla pratik yöntem içermesi bölümü daha güçlü hâle getirebilirdi.

“Kötülüğün Kaynağı” başlıklı üçüncü bölümde yazar dikkatin çekici doğasını ve insanların sessizlikten kaçış arzusunu ele alır. Odysseus'un Sirenler'e karşı koyamaması, insan zihninin dikkat dağınıklığına karşı duyduğu doğal çekimini simgelemektedir. Modern dünyada dikkat, bireylerin kontrolünde olmaktan çıkmış, sürekli uyarılma ihtiyacını sömüren bir ekonomik sisteme dönüşmüştür. Hayes, dikkat dağınıklığının insan doğasındaki kökenlerini inceler. Hayes, bireylerin dikkat dağınıklığına dikkat çekmek için yapılan bir deneyden bahseder. Virginia Üniversitesi'nde yapılan bir deneyde, katılımcılardan yalnız başlarına birkaç dakika sessizce oturmaları istenmiştir. Çoğu kişi bu durumu rahatsız edici bulmuş ve hatta bazıları, sessizlik yerine kendilerine elektrik şoku vermeyi tercih etmiştir. Bu deney, insanların bilinçli farkındalık durumundan

kaçınma eğilimini göstermektedir. Blaise Pascal, insan mutsuzluğunun temel nedenini “sessizce oturamamak” olarak görür. Sessizlik, bireyi kendi düşünceleriyle yüzleşmeye zorladığından, dikkat dağıtıcı unsurlara yönelmek kaçınılmaz olur. Modern kapitalizm bu zayıflığı sömürerek bireyleri sürekli içerik tüketimine iter. Hayes, sıkılmanın kültürel bir fenomen olup olmadığını tartışırken, antropolojik araştırmalar avcı-toplayıcı toplumlarda sıkılma kavramının bulunmadığını gösterir. Sürekli uyarılan beyin, dikkat eksikliği yaşadığında huzursuz olur. Dikkat ekonomisi, bilişsel süreçleri manipüle ederek bağımlılık yaratır. Bölüm, dikkat bağımlılığının kökenlerini ve nasıl sömürüldüğünü iyi açıklarken, dikkat ekonomisinden kaçınmaya yönelik somut çözüm önerileri sunmaz.

“Sosyal Dikkat” başlıklı dördüncü bölümde yazar dikkatin yalnızca bireysel bir süreç olmadığını, aynı zamanda sosyal bir ihtiyaç olduğunu vurgular. İnsanlar sadece hayatta kalmak için değil, anlamlı bağlar kurmak için de başkalarının dikkatine ihtiyaç duyarlar. Bebeklerin hayatta kalabilmek için ebeveynlerinin ilgisini çekmesi gerektiği gibi, yetişkinler de toplum içinde görünür olmayı ister. Bu evrimsel ihtiyaç, modern dünyada sosyal medya aracılığıyla sömürülmekte ve sürekli ilgi arayışı bireyler üzerinde baskı oluşturmaktadır. Hayes, sosyal dikkatin eksikliğinin bireyler üzerindeki psikolojik etkilerine değinir. İhmal edilen çocukların, fiziksel istismara uğrayan çocuklardan daha fazla zarar görebildiğini gösteren araştırmalar, insanın sosyal bağlara duyduğu derin ihtiyacı ortaya koyar. Tecrit hücrelerinde uygulanan yalnızlık cezası, sosyal dikkatten mahrum kalmanın ne kadar yıkıcı olduğunu kanıtlar. Nelson Mandela'nın hapisteki en büyük mücadelesinin yalnızlığa karşı olduğu vurgulanır. Sosyal medya, insanın fark edilme ihtiyacını manipüle ederek sahte bir sosyal doyum sunar. Beğeniler ve yorumlar, gerçek sosyal bağların yerine geçemez, aksine daha fazla ilgi arayışını teşvik eder. Hayes, şöhretin bağımlılık yapıcı doğasını ele alarak, dikkat ekonomisinin bireyleri sürekli göz önünde olma ihtiyacına hapsettiğini savunur. Dijital çağda, sosyal medyada görünürlük arttıkça yalnızlık hissi derinleşir. Bu bölüm, dikkat ekonomisinin

bağımlılık mekanizmasına dönüşümünü ele almaktadır. Ancak bölümde sosyal medyadan nasıl daha sağlıklı bir şekilde uzaklaşabileceğimize dair pratik çözümler sunulmamaktadır.

“Yabancılaşma” başlıklı beşinci bölümde yazar dikkat ekonomisinin bireyler üzerindeki etkisini ve modern yabancılaşma ile nasıl kesiştiğini tartışır. Taliban savaşçılarından savaş meydanından bürokrasiye geçişte yaşadığı uyumsuzluk üzerinden, modern dünyanın dikkat ekonomisi içinde nasıl bir “dikkat işçisine” dönüştüğümüzü analiz eder. Hayes, Karl Marx’ın yabancılaşma kavramını dikkat ekonomisine uyarlayarak, fiziksel emek yerine zihinsel emeğin sömürülmesine odaklanmaktadır. Eskiden işçiler ürettikleri nesnelere yabancılaşırken, bugün insanlar kendi dikkatlerini kontrol edemez hâle gelmiş durumdadır. Sosyal medya platformları, bireylerin her tıklamasını ve göz hareketini birer ticari veri olarak kullanmakta, dikkati bir meta hâline getirmektedir. Artık bireyler, kendilerinin farkında olmadan içerik üretmeye ve veri sağlamaya zorlanan bir iş gücüne dönüşmektedir. Reklamcılık sektörü, büyük teknoloji şirketleri aracılığıyla dikkati ölçmeye ve yönlendirmeye çalışsa da dikkatin gerçekten satın alınıp alınamayacağı sorusu tartışmalı kalır. Facebook ve Google gibi platformlar, verileri manipüle ederek kullanıcıların dikkat süresini olduğundan uzun gösterebilir. Bu da dikkatin, kapitalizmin yeni ve sömürüye açık bir kaynağı hâline geldiğini göstermektedir. Bu bölüm, dikkat ekonomisinin bireylerin zihinsel özgürlüğünü nasıl kısıtladığını ve modern dünyada insanların nasıl “dijital fabrika işçileri” hâline geldiğini çarpıcı örneklerle anlatıyor. Ancak, dikkati geri kazanmak için sunulan çözüm önerileri sınırlı kalıyor ve bireysel düzeyde nasıl bir çıkış yolu bulunabileceği yeterince ele alınmıyor.

“İlgi Çağının Doğuşu” başlıklı altıncı bölümde yazar bilgi çağının nasıl dikkat çağına dönüştüğünü ve bilginin değeri azalırken dikkatin nasıl en kıymetli kaynağa evrildiğini inceler. Bilgi ekonomisinin başlangıçta bireylere daha fazla özgürlük ve fırsat sunduğu düşünülüyordu. Ancak internetin ticarileşmesiyle birlikte bilgi bolluğu,

dikkati kıt bir meta hâline getirmiş ve bilgi arayışı algoritmalar tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Alvin Toffler’in “Üç Dalga” teorisi, tarihin tarımsal, endüstriyel ve bilgi devrimlerinden geçtiğini öne sürüyordu. Bilgi Çağı, başlangıçta daha bilinçli ve özgür bireyler yaratmayı hedeflese de sınırsız bilginin dikkati yönetmeye yönelik bir araç olarak kullanılmaya başlanması, bireyleri özgürleştirmek yerine manipüle etmeye başlamıştır. Google ve Wikipedia gibi bilgi odaklı platformlardan, sosyal medyanın algoritmalarla yönetilen içerik dünyasına geçiş, bireylerin bilgi arayışında pasifleşmesine yol açmıştır. İlk internet idealistleri, bilginin merkezi otoritelerden bağımsızlaşarak daha demokratik bir yapıya bürüneceğini savunuyordu. Ancak dikkatin ticarileşmesiyle, bilgi artık doğru olup olmamasına göre değil, ne kadar çok dikkat çektiğine göre değerlendirilmektedir. Günümüzde platformlar, kullanıcıların dikkatini daha fazla çekmek için bilginin doğruluğunu değil, popülerliğini ön planda tutmaktadır. Hayes, Bilgi Çağı’nın Dikkat Çağı’na dönüşmesini, bireylerin kontrol edebileceği bir süreç olmaktan çıkıp büyük teknoloji şirketlerinin yönettiği bir sistem hâline gelmesine bağlar. Ancak bireylerin kendi bilgi tüketimlerini bilinçli hâle getirerek ve dikkatlerini kontrol ederek bu durumu tersine çevirebileceğini savunur. Dijital minimalizm ve bilgi arayışını bilinçli yönetmek, dikkatimizi geri kazanmak için en önemli araçlar olabilir.

“Toplumsal İlgi” başlıklı yedinci bölümde yazar 1858’de Abraham Lincoln ve Stephen Douglas arasında gerçekleşen ünlü münazaraları modern dikkat ekonomisi bağlamında incelemektedir. Bu tartışmaların uzun dikkat süresi gerektiren yapısını günümüzün hızlı tüketilen medya ortamıyla karşılaştırarak, siyasal söylemde dikkatin nasıl değiştiğini ve dikkatin bir güç aracı olarak nasıl kullanıldığını analiz eder. 19. yüzyılda, siyasal tartışmaların temposu bugüne kıyasla çok daha ağırdı. Lincoln ve Douglas, üç saat süren münazaralar gerçekleştirmiş, derinlemesine tartışmalar yapmış ve halkın dikkatini belirli bir konuya yoğunlaştırabilmişti. O dönemin yazılı kültürü, insanların uzun cümleleri anlayıp değerlendirebileceği bir zihinsel alışkanlık yaratıyordu. Bugün ise siyaset,

sosyal medya algoritmalarının etkisiyle kısa, çarpıcı ve sansasyonel açıklamalar üzerinden şekillenmektedir. Politikacılar, uzun süren münazaralar yerine, 90 saniyelik televizyon tartışmaları ve 280 karakterlik tweet'lerle mesajlarını iletme zorunda kalıyor. Dikkatin nasıl yönetildiği, toplumun neye odaklandığını belirler. Lincoln ve Douglas döneminde kölelik sorunu, toplumsal dikkat çerçevesi içinde büyük bir yer tutuyordu. Günümüzde ise medya algoritmaları, hangi konuların tartışılacağını belirleme gücüne sahiptir. Kapsamlı analizler yerine, ilgi çekici ve hızlı tüketilen içerikler ön plana çıkmaktadır. Dikkatin kısa süreli ve yönlendirilmiş olması, siyasi söylemi sığlaştırıyor ve derinlemesine analizleri zorlaştırır. Hayes, geçmişle bugünü karşılaştırarak şu soruyu sorar: Bugün Lincoln-Douglas tarzında uzun soluklu bir tartışma mümkün mü? Muhtemelen hayır. Çünkü modern medya sistemleri, uzun dikkat süresine değil, anlık etkileşimlere ve çarpıcı içeriklere öncelik veriyor. Ancak toplumun dikkati nasıl yönlendirdiğini anlamak, bireylerin ve toplulukların bilgiye nasıl eriştiğini ve hangi konuların önem kazandığını anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

"*Zihnimizi Geri Kazanmak*" başlıklı sekizinci ve son bölümde yazar internetin altın çağından nasıl dikkat sömürüsüne dayalı bir distopyaya evrildiğini ve dikkat ekonomisinin çöküş sürecini ele alır. "Enshittification" (berbatlaşma) olarak adlandırılan bu süreçte, platformlar başlangıçta kullanıcı dostuyken, zamanla kullanıcıları ve işletmeleri sömürerek kendi çöküşlerini hazırlamaktadır. İnternetin ilk yıllarında bloglar, bağımsız medya ve özgür bilgi paylaşımı yaygındı. Ancak büyük teknoloji şirketlerinin yükselişiyle birlikte internet bilgi paylaşımı yerine dikkat çekmeye odaklanan bir modele dönüşmüştür. Sosyal medya platformları önce kullanıcıları çekmek için iyi hizmet sunmuş, ardından kullanıcıları ve işletmeleri algoritmalarla manipüle etmeye başlamıştır. Bugün, çoğu platform kullanıcıları ve içerik üreticilerini reklamlar ve tıklama tuzakları ile sıkıştırarak dikkatlerini maksimum seviyede sömürmeye çalışmaktadır. Bu dönüşüm, bireylerin dikkat süresi ve zihinsel

sağlığı üzerinde yıkıcı etkilere sahiptir. Özellikle gençler arasında depresyon ve kaygı oranları artmış, akademik başarı düştü ve sosyal izolasyon büyümüştür. Dijitalleşmenin, insan psikolojisini olumsuz etkileyerek dikkat dağıtımını bir bağımlılık hâline getirdiği vurgulanır. Hayes, bu sistemden çıkış yollarını araştırmaktadır. Hayes okuyucuya Alternatif dikkat ekonomileri mümkün mü? Geleneksel medya ve fiziksel gazetelerin editöryal kontrole sahip olması dikkat yönetimini daha sağlıklı bir hâle getirebilir mi? Dikkatin sömürülmesini önlemek için politikalar geliştirilebilir mi? gibi sorular yöneltmektedir. Son olarak, dikkatin bireysel ve toplumsal düzeyde nasıl korunabileceğine dair çözüm önerileri sunulmaktadır. Dijital detoks, bildirimleri kapatma, dikkat süremizi bilinçli yönlendirme gibi kişisel önlemler, dikkat sömürüsüne karşı bir direnç oluşturabilir. Tıpkı işçilerin 19. yüzyılda emek sömürüsüne karşı mücadele ettiği gibi, bugün de dikkatin özgürleşmesi için kolektif bir bilinç gereklidir.

Bu kitap, dikkat ekonomisinin bireysel ve toplumsal etkilerini kapsamlı bir şekilde ele alarak önemli bir farkındalık yaratıyor. Eserin günümüz dünyasında dikkatin nasıl yönlendirildiğini anlamak isteyenler için faydalı olacağını düşünüyorum. Akıcı anlatımı ve güçlü örnekleriyle, okuyucuyu düşünmeye ve sorgulamaya teşvik ediyor. Kitabı bitirdiğimde, dikkat ekonomisinin ve ele alınan diğer konuların günlük yaşam üzerindeki etkilerini daha net görebildiğimi fark ettim. Eserin vermek istediği mesajı oldukça başarılı bir şekilde aktardığını ve amacına ulaştığını söyleyebilirim.

Kaynaklar

- Guelzo, A. C. (2007). Houses divided: Lincoln, Douglas, and the political landscape of 1858. *Journal of American History*, 94 (2), 391-417.
- James, W. (1950). *The principles of psychology* (1-2). Dover.
- Mandela, N. (1955). *Long walk to freedom: The autobiography of Nelson Mandela*. Back Bay Books.

Marx, K. (1992). *Capital: A critique of political economy*. (1), (B. Fowkes, Trans.). Penguin.

Pascal, B. (2004). *Pensées* (W. F. Trotter, Trans.). Pacific Publishing.

Simon, H. A. (1971). Designing organizations for an information-rich world. In M. Greenberger (Ed.), *Computers, communications, and the public interest* (pp. 38-72). Johns Hopkins University Press.

Toffler, A. (1970). *Future shock*. Random House.

Yazar Bilgileri

Author details

Dr., Bağımsız Araştırmacı, ozeerozerberil@gmail.com.

Kaynak Göstermek İçin

To Cite This Article

Özer, B. (2025). Sirenlerin çağrısı: Dikkat nasıl dünyanın en tehlikedeki kaynağı hâline geldi başlıklı kitap incelemesi. *Yeni Medya*, (18), 535-539.